

PSIHOLOŠKI VIDIKI NESREČ: ZEMELJSKI PLAZ V ZAGORJU LETA 1987

Marko Polič* Tatjana Milovanovič** Andrej Bauman*** Peter Umek****

Nesreča, o kateri poročamo, ni bila tako huda, in čeprav nenadna, se je razvijala razmeroma počasi. Prizadela je predvsem prebivalce 13 hiš in bližnjo tovarno konfekcije. Prizadeti in ogroženi ter reševalci in delavci tovarne so bili anketirani štiri mesece po nesreči. Njihovi odgovori so pokazali, da je bilo vedenje prizadetih funkcionalno in da so reševalci dobro opravili svoje naloge, vsaj na ravni subjektivne ocene. Težave so nastopile kasneje, ko so prizadeti začeli reševati svoje eksistencialne probleme. Očitno je, da nesreča ne zajema le dogajanj med objektivnim dogodkom (plazom), ampak tudi kasnejša, katerih posledice so lahko včasih za prizadete še hujše.

Poznavanje vedenja in doživljanja ljudi med nesrečami postaja vse bolj pomembna prvina načrtovanja in ukrepanja v takih primerih. Nesreča namreč vedno, posredno ali neposredno, prizadene ljudi, saj drugače sploh ni nesreča. Tako kot nesreča lahko nastane zaradi človeške dejavnosti, je predvsem ukrepanje ljudi tisto, ki blaži njene posledice. Ta spoznanja moramo vgraditi tudi v naš sistem SLO in DS. Tovrstne raziskave so se po drugi svetovni vojni v tujini precej razmahale (žal niso vsa dobljena spoznanja prisotna v strokovni literaturi, čeprav zadnje čase vedno bolj), pri nas pa so ostale bolj na obrobju in posamične (npr. raziskave zagrebškega centra za družbene raziskave, nekatere psihiatrične raziskave ali točneje poročila ob potresu v Skopju itd.). Zato je začela skupina delavcev Republiškega sekretariata za ljudsko obrambo in Oddelka za psihologijo ljubljanske filozofske fakultete z raziskovanjem tega vidika nesreč v SR Sloveniji. Najprej nameravamo — na osnovi dosedanjih spoznanj in z empiričnim preverjanjem — oblikovati vprašalnik, ki bo sestavljen iz dveh delov:

- splošnega, zajemajočega tiste značilnosti dogajanja, ki so bolj ali manj skupne vsem nesrečam, in
- posebnega, ki bo zajel značilnosti posamezne nesreče ali vrste nesreč (poplava, potres, eksplozija, požar, plaz itd.).

Delo začnemo z raziskavo psiholoških vidikov dogajanja ob zemeljskem plazu v Zagorju, od katerega je prišlo februarja 1987. Tako dobljena spoznanja bodo pomembna tudi za razvoj in oblikovanje vprašalnika.

Za boljše razumevanje in razlago vedenja in doživljanja ljudi je treba najprej nekaj vedeti o samem dogajanju. Krajši pregled, ki sledi, je narejen na osnovi poročil predstavnikov Republiškega štaba CZ in organov za notranje zadeve, ki so bili že od samega začetka na kraju dogodka.

Plazenje okoli milijon kubičnih metrov jalovine iz rudnika rjavega premoga Zagorje, ki so jo odlagali že več kot petdeset let na hribu Ruarda, se je začelo 18. februarja 1987 malo po 17. uri. Ob 18. 15 je bila obveščena tudi postaja milice Zagorje. Zanimivo je, da naj bi iz uprave rudnika, na prvo obvestilo o plazu, dejali

občanu, naj ne povzroča panike. Gre za značilen odziv odgovornih, ki ima lahko — zaradi zamude pri obveščanju prizadetih in ukrepanju — tudi hude posledice. O plazenju je načelnika občinskega štaba za CZ prek telefona obvestil eden od krajanov. Aktivirana sta bila občinski štab za CZ ter štab CZ v prizadeti krajevni skupnosti. Iz ogroženih hiš se je pričela evakuacija ljudi in materialnih dobrin. Ob 19.40 se je sestal občinski komite za SLO in DS in nato še enkrat ob 23. uri. Sprejel je, poleg ostalega, tudi sklep o pripravi za evakuacijo osnovnih sredstev in drugih materialov iz tovarne konfekcije Lisca, ki je stala na ogroženem območju.

Enote CZ in gasilci so skupaj s krajinami izvajali evakuacijo ogroženih prebivalcev in razsvetlili prednji del plazu. Milica in NZ sta zavarovali ogroženo območje. V akcijo zaščite in reševanja se je vključil tudi rudnik Zagorje (organizacija straž za spremljanje drsenja jalovine in obratovanje elektroenergetskih naprav).

Stanje se je nenehno slabšalo, zato so okrepili mehanizacijo in povečali odvoz jalovine, zaprli cesto, okrepili CZ in NZ ter poskrbeli za prizadete prebivalce. V zgodnjih jutranjih urah je plaz drsel s hitrostjo približno 5 m/h. Komite za SLO in DS ter drugi organi so se v tem času redno sestajali. Ob 7. uri so oblikovali strokovno komisijo za oceno stanja. Posebna skrb je bila namenjena izseljenim in oškodovanim, ki so za nastalo situacijo vedno bolj krivili rudnik. Uprava rudnika je zaradi obveščanja in organiziranja začasnih nastavitve ob 10. uri sklicala sestanek s prizadetimi krajinami.

19. februarja 1987 ob 18. uri je bila na plazišču naslednja situacija:

- šest hiš, kompresorska postaja, dve večji delavnici in nekaj manjših objektov (garaže, hlevi, drvarnice ipd.) je bilo že porušeni, bolj ogrožene so bile še 3 stanovanjske hiše;
- jalovina se je plazila s hitrostjo 1,5 m/h in ogrožala cesto ter tovarno konfekcije Lisca; med 14. in 17. uro so iz tovarne evakuirali opremo in material;
- na vrhu Ruarde se je ugreznilo strelišče, porušila sta se objekta strelišča in poligona za dresuro psov;
- prizadetih je bilo 9 družin, skupaj 25 članov; namestili so se pri sorodnikih in znancih;

● ob 16. uri so začeli graditi obrambno usmeritveni nasip pred tovarno Lisca.

20. februarja 1987 ob 2.55 je plaz predrl regionalno cesto Zagorje—Trbovlje, ob 18. uri pa je bilo njegovo čelo le približno 15 metrov oddaljeno od obrata Lisce. Ves dan so odvažali jalovino, preusmerjali potok v betonske cevi, evakuirali ogrožene ljudi in imovino itd. Pri tem so bile aktivne vse ustrezne službe (CZ, gasilci), delavci ogrožene tovarne ter ogroženi in prizadeti krajinami. Že 19. februarja se je med slednjimi začelo pojavljati nezadovoljstvo (protest proti rudniku in odlaganju jalovine, proti miniranju v rudniku na območju naselja; začeli so tudi zbirati podpise, groziti s protestnim pohodom ipd.).

21. februarja je plaz postopno porušil tovarno. Tedaj je bilo porušeni že 7 stanovanjskih objektov, evakuiranih pa 13. V celoti je plaz poleg tovarne porušil še 8 stanovanjskih hiš, kompresorsko postajo RRP Zagorje, tri večje delavnice zasebnih obrtnikov, preko 20 manjših gospodarskih objektov in neposredno ogrožil šest stanovanjskih hiš in nekaj drugih objektov.

Omeniti je treba, da je nevarnost plazenja jalovine obstajala že pred tem, saj so premike tal opazili že nekaj časa. Rudniška služba za varstvo pri delu je vizualno opazovala premike, vendar so menili, da ni akutne nevarnosti za spodaj stoječe hiše. Lokacija odlagališča je bila urejena bolj po tradiciji in je bila delno legalizirana pred dvema letoma.

Če na kratko povzamemo vse povedano, ugotovimo:

- da plaz ni bil povsem nepričakovan, čeprav seveda ne ravno v danem trenutku;
- da se je dogajanje odvijalo razmeroma počasi (npr. v primerjavi s potresom), zato človeška življenja niso bila bistveno ogrožena;
- da se je dogodek začel v poznih popoldanskih urah, glede na letni čas skoraj že v večernih, kar je oteževalo ukrepanje;
- da so se vse občinske in krajevne strukture ter prizadeti prebivalci in delavci aktivno vključili v reševalno akcijo takoj po sporočilu o plazu;
- da je rudnik kot osnovni krivec za dogajanje prepočasno ukrepal in se pre slabšo povezal s prizadetimi.

Taka je bila situacija v prvih dneh. Kasneje so nastopili določeni problemi s plačevanjem nadur vodikim delavcem rudnika, kar je sprožilo govorice. Vrsto težav so imeli tudi prizadeti ljudje (iskanje ali gradnja novih stanovanj ipd.).

O tem, kako so to dogajanje doživljali, smo štiri mesece kasneje spraševali prizadete in tiste, ki so se tako ali drugače vključili v reševalno akcijo.

* Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo, Aškerčeva 12, Ljubljana.

** Republiški sekretariat za ljudsko obrambo, Župančičeva 3, Ljubljana.

*** Republiški sekretariat za ljudsko obrambo, Župančičeva 3, Ljubljana.

**** Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo, Aškerčeva 12, Ljubljana.

Izpraševanci: Izpraševance smo razvrstili v dve skupini.

- V skupini A je bilo 23 članov evakuiranih družin (12 moških in 11 žensk), starih v povprečju 52,4 leta (od 20 do 77 let), z osnovno in srednjo izobrazbo.
- V skupini B je bilo 26 delavcev porušene tovarne (8 moških in 18 žensk), z osnovno in srednjo izobrazbo, povprečne starosti 39,7 leta (od 24 do 52 let), in 40 članov CZ, gasilcev ter predstavnikov drugih občinskih ustanov in organizacij (32 moških in 8 žensk), povprečne starosti 42,7 leta (od 24 do 67 let), vseh stopenj izobrazbe, v večini pa srednje.

Gradivo: Oblikovali smo dva vprašalnika. Prvi je bil namenjen prizadetim ljudem, drugi pa reševalcem. Vprašalnika sta se do določene mere prekrivala, razlikovala pa sta se po vprašanjih, ki so se nanašala na posebno vlogo vsake od skupin v dogajanju.

Postopek: Anketiranje je potekalo približno štiri mesece po dogajanju. Najprej smo anketirali člane štaba CZ in drugih občinskih organov. Nato so nekateri od njih (socialna delavka, predstavniki tovarne ipd.) — potem ko so prejeli ustrezna navodila o postopku in ko smo z njimi razčistili nejasnosti v zvezi z vprašalnikom — izvedli anketo v svojem okolju oz. med občani.

Rezultati in razprava

Na dogajanje ob nesreči lahko vplivajo najrazličnejše stvari, ravnanja, okoliščine itn. Odgovore na vprašanje o najpomembnejših dejavnikih v tej nesreči smo razvrstili v pet skupin. Njihovo zastopnost v odgovorih obeh skupin izpraševancev kaže preglednica 1.

Očitno sta organiziranost in obveščanje bolj pomembna za reševalce, medtem ko so žrtve plazov bolj usmerjene v svoje lastno počutje. Slednji so (bili) torej usmerjeni bolj k samim sebi, reševalci pa navzven, v dejavnost. To je razumljivo glede na različen položaj in vlogo vsake od skupin v dogajanju. Zanimivo je, da skupino A zelo malo skrbi celo njihova imovina. To je morda nepričakovano, saj so bile hiše predvsem lastniške (55 % jih je samih gradilo, 25 % pa jih je hišo podedovalo). Glede na to, da je anketa izvedena po štirih mesecih, so se lahko s tem že sprijaznili, oz. se vse negativnosti (vključno z izgubljenimi imovinami) odražajo v njihovem počutju. Ta vidik bi bilo treba podrobneje osvetliti in ustrezno oblikovati vprašanja. Večina izpraševancev (več kot 75 %) je bila v trenutku začetka nesreče doma oz. so kmalu prišli domov. To je glede na trenutek začetka (17. ura) povsem razumljivo. Prizadeti so delali v hiši ali okoli nje (45,44 %), počivali (13,63 %) ali počeli kaj drugega (31,81 %). Tudi 23 % reševalcev

PREGLEDNICA 1. Dejavniki, ki po mnenju izpraševancev vplivajo na dogajanje ob nesreči. Odgovori so v odstotkih.

DEJAVNIK	Skupina A	Skupina B
1. okoliščine (vreme, kraj, čas)	12	15
2. pomoč, solidarnost, evakuacija	14	19
3. organiziranost, obveščanje	14	42
4. imovina (reševanje, varovanje, skrb)	2	10
5. doživljanje, počutje, čustva	58	13

PREGLEDNICA 2. »Na kaj ste najprej pomislili, ko ste izvedeli, da gre za nesrečo?« Odgovori so v odstotkih.

ODGOVOR	Skupina A	Skupina B
1. česa takega sem se vedno bal	11	6
2. to najbrž ne bo nič nevarnega	32	15
3. grozi nam velika nevarnost	32	18
4. ostal bom brez vsega	7	
5. kaj je z otroki in domačini	11	
6. pomagati moram prizadetim		34
7. zagotovo me bodo mobilizirali za pomoč		14

PREGLEDNICA 3. Odgovori reševalcev na vprašanje o vedenju večine prizadetih, ko so sami prišli na kraj nesreče, v odstotkih.

VEDENJE PRIZADETIH	%
1. samoiniciativno so pomagali pri reševanju imovine	44
2. organizirali so medsebojno pomoč	25
3. bili so na razpolago CZ in drugim organom	13
4. bali so se in so stokali	3
5. brezciljno so hodili naokrog	0
6. panično so begali okoli	0
7. iskali so obvestila o vsem mogočem	4
8. razburjali so se	7

je nekaj delalo v hiši ali njeni okolici, 26 % jih je počivalo, 10,76 % se jih je pogovarjalo, preostali pa so počeli kaj drugega.

Na kaj so najprej pomislili, ko so ugotovili ali slišali, da gre za nesrečo, nam kaže preglednica 2.

Medtem ko so prizadete prevzemale precej nasprotujoče si misli (ni nevarnosti — velika nevarnost), so bili reševalci usmerjeni predvsem v reševanje. Odgovori se skladajo s tistimi na vprašanje o najpomembnejših dejavnikih dogajanja.

Prizadeti so na vprašanje o počutju odgovorili, da so bili predvsem: vznemirjeni (34 %), presenečeni (17 %), potrti (10 %), jezni (7 %), nekateri pa tudi preplašeni (17 %) in panični (10 %). Slednje ni prevladovalo, velja pa razmisliti, kaj si ljudje predstavljajo pod pojmom »panika«. Strah sam je seveda povsem razumljiv odziv, medtem ko nenadzorovani strah (= panika) ni tak. Glede na razmere lahko rečemo, da se ocena »paničen« najbrž pojavlja predvsem zaradi prepričanja o nujni povezanosti nesreče s paniko, torej zaradi pričakovanja takega vedenja in ne zato, ker bi do njega dejansko prišlo.

Prizadete je najbolj skrbelo, da jim bo podrlo hišo (36 %), da bi se komu kaj zgodilo (31 %), kam naj dajo otroke (13 %) in kaj bo z imetjem (13 %). Približno enaka pozornost je torej posvečena ljudem in imovini. Glede na razmeroma nizko stopnjo nevarnosti za ljudi in veliko ogroženost stvari, je tak odziv razumljiv in opravičljiv.

Pogljemo, ali se to in tako počutje odraža tudi v vedenju prizadetih. Njihovi odgovori

kažejo, da jih je večji del (44,4 %), potem ko so zvedeli za plaz, čakalo na navodila, 22,2 % pa jih je pogledalo, ali je neposredno ogrožena njihova hiša. Ostali so predvsem iskali razna obvestila pri sosedih, v krajevni skupnosti, iskali otroke itd. Kasneje se jih je večina (58 %) organizirala in začela reševati imetje, le malo pa jih ni vedelo, kaj bi (10 %). To se nanaša na opis lastne dejavnosti oz. dejavnosti domačih, toda ko gre za opis vedenja sosedov, je nekaj več ocen, da niso vedeli, kaj naj počno (21,42 %). Odgovore prizadetih so potrdili tudi reševalci, ki so bili vprašani o njihovem vedenju.

Vedenje prizadetih ljudi je bilo torej visoko organizirano in funkcionalno tako v njihovih očeh, še bolj pa v očeh reševalcev. Na slednje je morda vplivalo tudi dejstvo, da je bilo opaženo vedenje v nasprotju s stereotipnim pričakovanjem o vedenju prizadetih in je zaradi kontrasta ocena šla v nasprotno smer. Res pa je tudi, da je šlo za razmeroma počasi napredujoč proces, ki ni bil povsem nepričakovan, ter za manjše število prizadetih in ogroženih ljudi.

Prizadeti so upoštevali predvsem nasvete CZ (55 %) in predstavnikov občine (17 %) pa tudi sosedov (7 %) in drugih (21 %). S tem se skladajo tudi odgovori reševalcev. Na vprašanje o upoštevanju njihovih nasvetov in zahtev, so odgovorili, da so jih prizadeti le deloma (32 %) oz. v celoti (24 %) upoštevali, da jim niso ničesar svetovali (21 %) ter da so se ljudje posvetovali le drug z drugim (9 %). Upoštevatvi moramo seveda, da niso vsi reševalci karkoli svetovali in zahtevali, kakor tudi niso bili vsi nasveti in zahteve enake teže. Spet vidimo

sliko skladnega in razumnega vedenja. Na izrecno vprašanje o pojavljanju odklonskega vedenja pri prizadetih, je 56 % reševalcev odgovorilo, da takih vedenj ni bilo, 38 % pa, da so se pojavljale govorice (mnogi so dodali »kasneje«, povezane pa so bile s krivdo, plačanimi nadurami nekaterim reševalcem itd.). Organi za notranje zadeve so sicer dobili tudi sporočilo o kraji, vendar se je izkazalo, da je samo lastnik odstranjeval stavbno pohištvo iz svoje hiše. Naj ob tem omenimo, da prav na račun takih zmotnih obvestil, pogosto povezujejo dogajanje ob naravnih nesrečah z odklonskimi vedenji. Zares pa so ta v teh primerih zelo redka.

Prvo noč po nesreči je 41 % vprašanih prebilo doma, 32 % pri sorodnikih ali

znancih, 27 % pa v uradno določenih prostorih. Naslednje noči (več hiš je bilo evakuiranih) pa je doma ostalo le 13 % vprašanih, pri sorodnikih in znancih jih je prenočilo 69 %, le 9 % pa v uradno določenih prostorih. Večina (56 %) jih je odgovorila, da je bilo tako zato, ker ni bilo druge izbire, ker je bilo varneje (17 %), ker raje stanujejo pri znancih (9 %) in ker je bilo blizu (4 %). Člani družine so praviloma (43 %) prenočevali skupaj, oziroma so otroci (19 %) ali vprašani (19 %) prenočevali drugje. Le izjemoma (5 %) je vsak prenočeval posebej. Tudi imovino so praviloma prenesli k sorodnikom (32 %) in znancem (41 %) oziroma kam drugam (20 %), le izjemoma na uradno določen kraj (6 %). Opazna je težnja po tem, da

družine ostanejo čim bolj skupaj ter da sebe in rešeno imovino preselijo k sorodnikom in znancem. Uradno določena zasilna bivališča niso tako zaželena, razen morda na začetku, ko enostavno še ni druge izbire. To se sklada s spoznanji drugih raziskovalcev, čeprav je treba vedno upoštevati obseg in moč nesreče, saj tudi objektivni dejavniki pogosto vplivajo na ravnanje ali vsaj razpoložljive možnosti. Ne glede na to, da se, po splošnih spoznanjih, ljudje sicer neradi evakuirajo, je prišlo do nekaterih samoiniciativnih izselitev, pri čemer so se prizadeti zgovarjali na posamezne člane občinskega štaba za CZ.

Poglejmo zdaj, kako je z zaznavo učinkovitosti reševalcev. O tem nam govorijo podatki v preglednici 4.

Ti odgovori so precej v skladu z odgovori reševalcev na vprašanje, kdaj so jih mobilizirali. Glede sodelovanja JLA je treba povedati, da so jo poklicali šele 1. marca zaradi postavitve pontonskega mostu prek potoka Kotederščica pod stavbo tovarne Lisca. Odgovori prizadetih to odražajo. 20 % odgovorov, da so prišli s predstavnikoma JLA v stik že pol ure po začetku plazu, je najbrž posledica izkušnje, da je JLA običajno med prvimi na licu mesta. Zakaj torej ne bi bilo tako tudi v tem primeru?

Reševalci so šli v akcijo predvsem na poziv, ki so ga prejeli od štaba CZ (31,9 %), samoiniciativno (24,6 %), na poziv siren (gasilci) jih je šlo 14,7 %, na poziv družbenopolitičnih organizacij oz. občinskega organa (11,6 %) v skladu z načrtom dela v izrednih razmerah (10,1 %), ostali pozivi pa niso bistveno prispevali k udeležbi.

Zdi se, da je bila organizacija dela dobra, saj je večina reševalcev dobila delo takoj (76 %), nekateri v času 1 ure po prihodu na teren (8 %), eno do dve uri kasneje je dobilo delo 6 % ljudi, ostali pa kasneje. Praviloma so reševalci pomagali pri reševanju imovine (47,8 %) ter organizirali (14,1 %) oz. vodili (15,2 %) pomoč, kar ustreza tudi sestavi vzorca (člani CZ, predstavniki občinskih organov in DPO ipd.) in dejanskim nalogom.

In kako je z oceno njihove učinkovitosti? Odgovore kaže preglednica 6.

Ob dobri oceni učinkovitosti CZ, gasilcev, NZ in milice, zbudijo pozornost ocene učinkovitosti zdravstva, socialnega skrbstva in JLA. Če je za prvi dve službi to morda še razumljivo, saj zaradi narave nesreče ni bilo potrebe po zdravstvenih posegih, pa tudi delo socialnega skrbstva ni tako na očeh kot delo ostalih služb, je zanimivo, da predvsem reševalci, pa tudi prizadeti sami, razmeroma malo vedo o sodelovanju JLA oz. o tem, kdaj in zakaj so vojaki prišli na prizorišče (postavitev mostu). Morda gre slednje na račun tega, da vojaki niso neposredno pomagali prizadetim, da so delali bolj na robu prizorišča, verjetno pa tudi na račun pomanjkljive obveščenosti in razmeroma majhnega deleža vojske v tej reševalni akciji. V celoti gledano subjektivne ocene spet potrjujejo učinkovitost in dobro organiziranost večine služb.

Zanimiva je primerjava odgovorov na vprašanje o krivdi za nesrečo.

Očitno je, da je ocena, kdo je krivec, odvisna od tega, kdo ocenjuje. Za prizadete in člane CZ, gasilce in zdravstvene de-

PREGLEDNICA 4. Odgovori prizadetih na vprašanje, koliko časa po začetku plazu so prišli v stik s predstavniki odgovornih služb in organov v odstotkih.

SLUŽBA ALI ORGAN	1/2 ure	3 ure	6 ur	12 ur	kasneje	sploh ne
civilna zaščita	59,1	9,1	4,5	0	22,7	4,5
gasilci	27,8	33,3	5,5	0	11,1	22,2
milica	42,1	31,6	5,3	0	16,8	5,3
narodna zaščita	36,8	21,0	5,3	0	16,8	21,0
JLA	20,0	0	0	0	40,0	40,0
zdravstvo	31,2	6,2	12,5	0	31,2	18,7
krajevna skupnost	47,4	5,3	5,3	5,3	21,0	16,8
občina	29,4	23,5	0	0	35,3	11,8
rudnik	37,5	25,0	0	0	18,7	18,7
republika	0	0	0	0	66,7	34,3

PREGLEDNICA 5. Odgovori reševalcev na vprašanje, kdaj so jih mobilizirali, v odstotkih.

takoj	33,8
do 1 ure po začetku nesreče	7,7
1 do 3 ure po začetku nesreče	9,2
3 do 6 ur po začetku nesreče	7,7
6 do 12 ur po začetku nesreče	9,2
12 do 24 ur po začetku nesreče	4,6
kasneje	6,1
niso me poklicali	21,5

PREGLEDNICA 6. Ocene učinkovitosti različnih služb in organov v očeh prizadetih (A) in reševalcev samih (B), v odstotkih.

SLUŽBA ALI ORGAN	Dobra		Slaba		Ne vem	
	A	B	A	B	A	B
civilna zaščita	95,2	95,3	4,8	3,1	0	1,6
gasilci	93,7	89,2	6,3	0	0	10,8
milica	79,2	93,5	8,3	0	12,5	6,4
narodna zaščita	81,8	85,9	18,2	4,7	0	9,4
zdravstvo	75,0	50,0	6,2	0	18,7	50,0
socialno skrbstvo	55,6	32,1	11,1	8,9	33,3	58,9
JLA	55,0	34,0	12,5	0	37,5	66,0
org. in organiz. v KS		93,8		0		6,1
občinski org. in organiz.		71,0		6,4		22,6
republ. org. in organiz.		49,1		8,5		42,4
vodilni v OZD		78,3		6,7		15,0
občani posamezniki		92,4		3,0		4,5

PREGLEDNICA 7. Odgovori na vprašanje o odgovornosti za nesrečo, v odstotkih

KRIVEC	skupina A	občinski organ	KS	CZ + gas. + zdr.	Lisca
splet okoliščin	0	83,3	33,3	9,1	0
malomarnost, človek	0	0	33,3	27,3	57,9
rudnik	100,0	16,6	33,3	63,6	21,0
ne vem	0	0	0	0	21,0

32 lavce je to rudnik, ostali pa so bolj naklonjeni nevtralnim in splošnim ocenam.

Podobno je tudi mnenje o tem, kdo naj poravna škodo. Številke očitno govore same. Pri tem moramo opozoriti, da vsi izpraševanci niso odgovorili na ta vprašanja in da vse skupine niso bile enako (dovolj) velike, da bi lahko o tem veljavno sklepali. Zato kaže te odgovore upoštevati le kot težnje, ki imajo seveda zanimivo ozadje.

Precej različno ocenjujejo pripadniki obeh skupin tudi višino nastale škode. Medtem ko reševalci navajajo številke, so prizadeti nastalo škodo ocenjevali predvsem opisno, npr. »se ne da povedati«, »neprecenljiva«, »velika« ipd. Številke se pri tistih, ki jih omenjajo, sučejo od dveh pa do »prek 1000 milijard«. Zdi se, da si škode, izražene v denarju, ljudje nekako ne znajo točno predstavljati. Po svoje je to glede na visoko inflacijo razumljivo, čeprav morda ne opravičuje takih razponov. Vprašanje je tudi, kaj vse so izpraševanci uvrstili pod »celotno škodo«.

Poglejmo na koncu, kako so prizadeti in reševalci ocenjevali svoje počutje v začetku nesreče in štiri mesece kasneje.

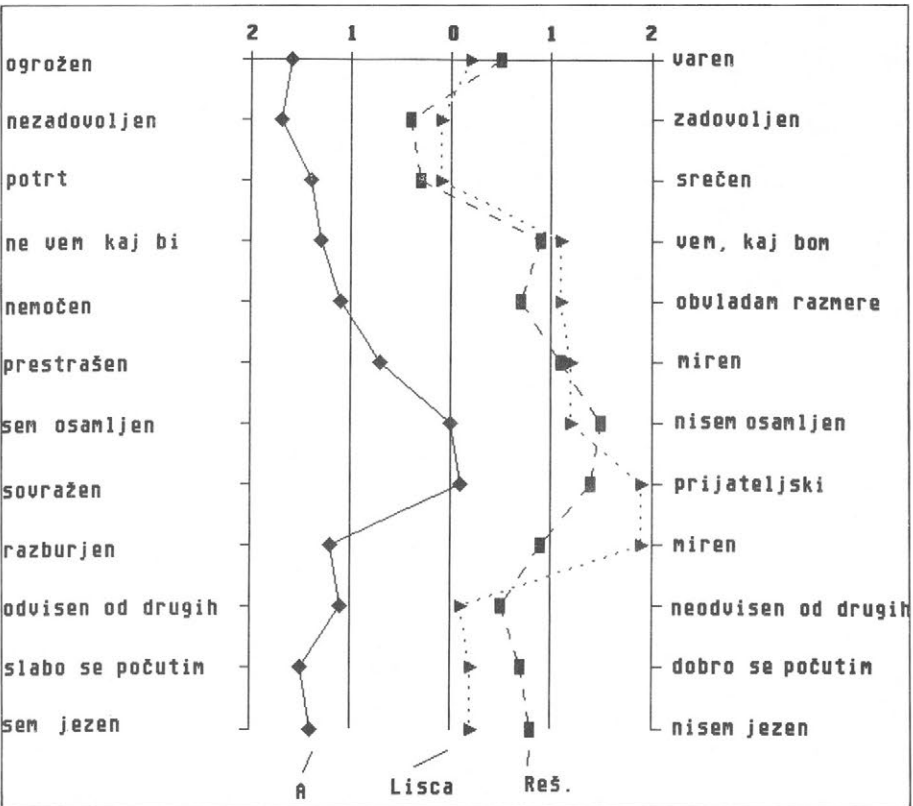
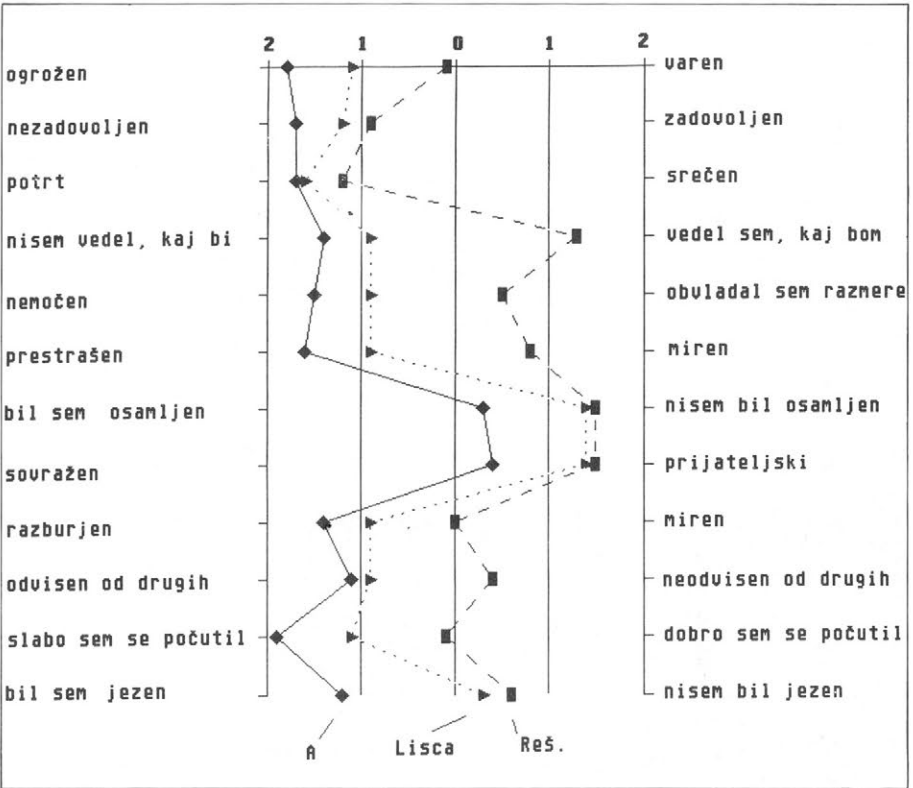
Podatki kažejo razmeroma veliko podobnost počutja med nesrečo in kasneje znatraj posamezne skupine, v celoti pa precejšnjo razliko med prizadetimi in reševalci. Anketirani delavci Lisce so svoje počutje med nesrečo ocenjevali podobno kot prizadeti, kasneje pa so njihove ocene lastnega počutja celo boljše kot ocene le-teh. Glede na takojšnji učinkovit začetek reševanja njihovega problema je to pričakovani odziv. Razumljivo je tudi, da reševalci ocenjujejo svoje počutje kot boljše, da vedo, kaj bodo storili, in da obvladajo razmere. Logično je pričakovanje, da se bodo po zaključku akcije počutili bolje. Drugače je s prizadetimi, pri katerih so skoraj vse ocene, razen osamljenosti in prijateljstva, na negativni strani. Situacija se v štirih mesecih zanje glede na počutje še ni bistveno spremenila. Odpadel je sicer neposredni strah pred plazom, ostale pa so skrbi s stanovanjem ipd. Ne smemo pozabiti tudi njihove razmeroma višje starosti (52,4 leta) in s tem slabšo prilagodljivost na novo nastale razmere. Glede na to, da so bile vse ocene podane štiri mesece po nesreči, je večja negativnost prvih lahko tudi plod razmišljanja, da so se takrat pač slabše počutili.

Zanimive so tudi ocene in mnenja o vplivu nesreče na njihovo življenje.

Najhujša posledica nesreče je za reševalce (vključno z delavci Lisce) uničenje tovarne, sledi uničenje stanovanjskih hiš in imovine, medtem ko tisto, kar je vezano na čustva, počutje, razselitev, zanje ni preveč pomembno. Nasprotno pa so za prizadete najhujše posledice nesreče prestani strah, uničene stanovanjske hiše in imovina. Uničenje tovarne je zanje šele na petem mestu. Po svoje so te razlike razumljive. Delavci Lisce so bili (in so še) na tovarno eksistenčno vezani, prizadeti pa še vedno niso rešili vrste svojih problemov, povezanih predvsem z uničenimi hišami, začasnimi stanovanji, nadomestilom za škodo ipd. Razumljivo je, da se njihova ocena posledic v veliki meri nanaša na prestani strah (ki poudarja resnost situacije) in na uničeno imovino. Tu so pač prizadeti, še vedno se počutijo ne-

PREGLEDNICA 8. Odgovori na vprašanje, kdo naj poravna škodo, v odstotkih

PLAČNIK	skupina A	občinski organ	KS	CZ + gas. + zdr.	Lisca
rudnik/povzročitelj	62,5	16,7	33,3	55,2	23,8
solidarnost	37,5	83,3	66,6	44,8	61,9
ne vem	0	0	0	0	14,3

Slika 1. Ocena počutja prizadetih (skupina A), delavcev Lisce in ostalih delavcev med nesrečo in štiri mesece po njej.

PREGLEDNICA 9. Odgovori na vprašanje o najhujših posledicah nesreče, v odstotkih (možnih je bilo več odgovorov).

POSLEDICE NESREČE	Skupina A	Skupina B
uničenje stanov. hiš	56,5	75,0
uničenje druge imovine	52,2	17,5
uničenje tovarne	30,4	82,5
razselitev soseske	34,8	0,2
to, da ne vem kaj bi	21,7	0,0
prestani strah	60,9	0,2
drugo	21,7	0,0

Podrta hala tovarne Lisca.

gotovo. Pri večini (po njihovih izjavah) so se pojavili ali stopnjevali bolezenski znaki. Mnenja so, da je njihovo življenjsko delo (lastna hiša) uničeno. Tam, kjer živijo zdaj, se počutijo kot tujci. To je razumljivo, saj so med njimi predvsem starejši ljudje, ki se težje prilagajajo na novo (in morda neustrezno) okolje. Počutijo se odveč in nezaželeni s svojimi težavami.

Tudi reševalci ugotavljajo, da se stvari urejajo počasi. To povzroča pri prizadetih napadalnost zaradi bojazni, da so njihovi problemi pozabljeni. Počutijo se prikrajšani glede pomoči, ki jim je bila obljubljena, vendar ne še dana. Obe skupini menita, da je bila takoj po nesreči solidarnost na višku, s časovnim odmikanjem pa postajajo ljudje bolj indiferentni, počasneje rešujejo stvari. Tako npr. tisti, katerih hiše so bile ogrožene, še po 4 mesecih ne vedo, ali se bodo lahko vselili nazaj vanje,

ali pa jih bodo morali porušiti. Vse več je govoric o nepravilnih izplačilih odškodnin, o okorišcanju nekaterih ter o odgovornosti za nesrečo. Tako reševalci kot prizadeti menijo, da bi bila nujna večja obveščenost ljudi ob sami nesreči in po njej o ukrepih ter o odgovornosti za nesrečo.

Slika je klasična. Po res učinkovitem ukrepanju v začetku se po prenehanju vrhuncu nevarnosti stvari vrnejo v utečene uradniške kolesnice in ljudje postanejo zgolj številke v raznih spiskih. Srečujemo se s t.i. drugotno nesrečo, to je z neučinkovito pomočjo po sami nesreči. Očitno se še premalo zavedamo, da se nesreča ne konča s koncem fizičnega dogodka, ki jo pogojuje, pač pa traja toliko časa, dokler si prizadeti ne obnovijo pogojev za normalno življenje. Na to v naših načrtih in delovanju pogosto pozabljamo.

S plazu v Zagorju.

**M. Polič
T. Milovanovič
A. Bauman
P. Umek**

Psychological aspects of disasters:

The landslide accident at Zagorje

The disaster described in this contribution was not a large one, and although it began suddenly, it developed slowly. Seven houses and a nearby factory were destroyed by a landslide at Zagorje. The inhabitants of 13 houses had to be temporarily evacuated. 23 members of the evacuated families, 26 workers of the destroyed factory and 40 members of the civil defence, fire brigade, and other organizations involved were asked about their perception of the situation. The results of the survey showed that these groups of individuals had differing views about it. To the helpers, organization and information were more important, whereas, to the victims of the disaster, their own feelings were of the greatest importance. The behaviour of the people affected was highly organized and functional in their own eyes, and even more so in the eyes of the members of rescue teams. Although the situation, due to the slow rate of advance of the landslide, did not present a significant hazard to lives, nevertheless it had all the characteristics of a disaster. In general, the results obtained were in accordance with the findings of Quarantelli and other proponents of the »social sponge« theory.

Situacija na območju plazu v Zagorju pred splazitvijo (fotografija Geodetski zavod SRS).

Po dogodku in pred dokončno sanacijo plazu (fotografija Geodetski zavod SRS).